ePublishing

The Gleaner

Vol 5 (1967)

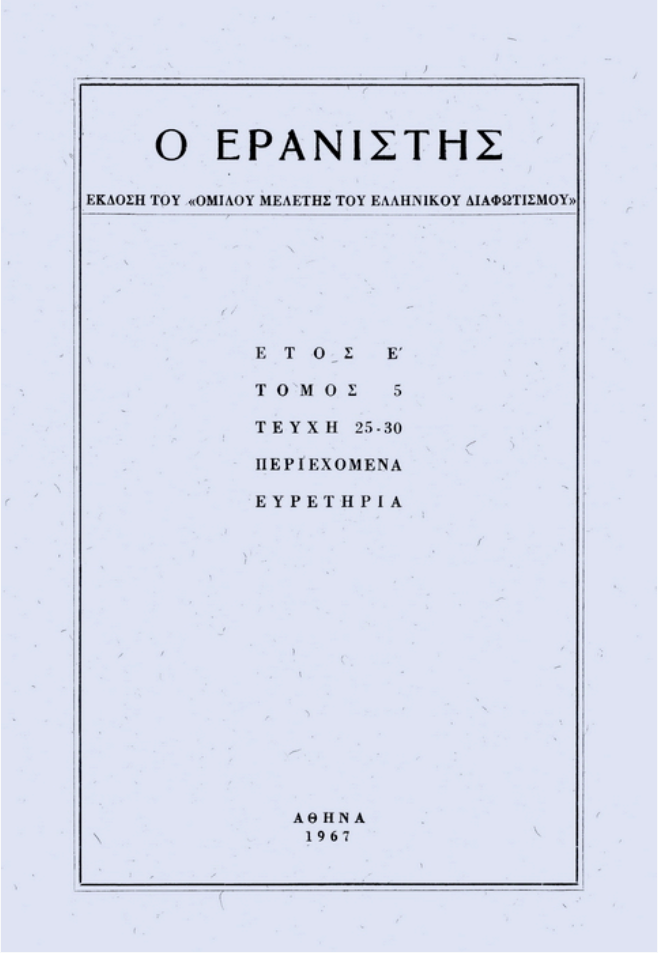

Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ Ε΄

ΤΟΜΟΣ 5

ΤΕΥΧΗ 25-30

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ
1967

Ο εκδότης του Πορτολάνου του Τάγια του 1573

Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

doi: 10.12681/er.9430

Copyright © 2016, Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Μακρυμίχαλος Σ. Ι. (2016). Ο εκδότης του Πορτολάνου του Τάγια του 1573. *The Gleaner*, *5*, 75–85. https://doi.org/10.12681/er.9430

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 03/02/2026 09:25:30

Ο ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΥ ΤΟΥ ΤΑΓΙΑ ΤΟΥ 1573

Στὴ μελέτη μου «Οἱ Ἑλληνικοὶ πορτολάνοι τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος», ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν «Ἐρανιστή»[1], περιγράφοντας στὸ Κεφάλαιο Γ' τὸν Πορτολάνο τοῦ Τάγια τοῦ 1573, τοῦ ὁποίου τὸ μοναδικὸ ἀντίτυπο βρίσκεται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ, ἀνέφερα ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ βιβλιογραφικὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ ἔκδοση αὐτή, εἶναι σὲ ποιὸ τυπογραφεῖο τυπώθηκε τὸ βιβλίο.

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ πορτολάνου αὐτοῦ[2] ἔχει ἕνα ὁλοσέλιδο «σῆμα τοῦ τυπογράφου» μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΓΕΜΕΛΟϹ ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια δύο παιδιῶν ποὺ ἀκουμποῦν τὸ χέρι τους σὲ ἕνα τραπέζι. Στὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ κεφάλια τῶν δύο παιδιῶν ὑπάρχει ἕνας σταυρὸς καὶ ἄλλος ἕνας σταυρὸς ἀνάμεσα στὰ πόδια τῶν παιδιῶν. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ σῆμα αὐτό, ὑπάρχει ὁ τίτλος ΠΟΡΤΟΛΑΝΟϹ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ σῆμα ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή :

CON GRATIA, ET PRIVILEGIO
del Illustrissimo Dominio, che nessuno non
possi stampar la presente opera sotto le
pene contenute in esso priuilegio.
IN VENETIA. 1573. Nel mese di Zugno.

Ὁ ἀκάματος καὶ σοφὸς ἐρευνητὴς τῶν βενετικῶν ἀρχείων, φίλος κ. Κ. Μέρτζιος μ' ἐβοήθησε μὲ ἔρευνά του στ' ἀρχεῖα τῆς Βενετικῆς Γερουσίας νὰ διαπιστώσω ὅτι ὁ Γέμελος αὐτὸς ἦταν βιβλιοπώλης στὴ Βενετία καὶ ὄχι τυπογράφος. Γι' αὐτὸ ἴσως τὸ ὄνομά του δὲν ὑπάρχει στὸν κατάλογο τῶν τυπογράφων τῆς Βενετίας[3].

Ὁ κ. Μέρτζιος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλη ἀντίγραφα

1. Τόμ. 1963 σελ. 127 - 155.—Συμπλήρωμα, στὸν ἴδιο τόμο σελ. 211 - 221.
2. Βλέπε εἰκόνα του ἐνθ. ἀνάμεσα στὶς σελίδες 128 καὶ 129.
3. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, *Τὰ ἐν Βενετίᾳ τυπογραφεῖα ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν*, «Ἀθηνᾶ» 58 (1954) σελ. 286 - 342.

τῶν σχετικῶν κειμένων ποὺ ἀνεκάλυψε. Παραθέτω τὰ κείμενα αὐτὰ[1] γιατὶ εἶναι διαφωτιστικὰ τοῦ θέματος, καθὼς καὶ μεταφράσεις των. Ἀκολουθοῦν παρατηρήσεις καὶ σχόλια ἐπὶ τοῦ θέματος.

I. ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

(SENATO TERRA Filza No. 31)[2]

1

Sermo Principe, Illustrisma Sria[3]

Hauendo Jo Agustin di Zemelli, librar, humilismo seruitor d. V. serta ad / uttillita (a) de suditi suoi et specialmente di nauiganti, fatto con grantinissima (b) / mia spesa racolgier uno portolano de tutti li luochi e porti che si pol na / uigar, in lingua grecha qual non sono stato per fino a questo di, ne ordenati / ne in presi (c) da alchuno et essendo hora io per in primerlo (d) acio che altri / poi che sarano in pressi non li ristampino, che non potrebe esser se non / con grandissimo mio danno, i suplico (e) la subta V. che si some suole / far in altri, voglia per sua bontà conciedermi gratia che per XX anni / non si ristampino da alchuno, ne si uen-

1. Ἐκφράζω ἐδῶ τὶς εὐχαριστίες μου στὸ Archivio di Stato - Venezia, Sezione di Fotoriproduzione, γιὰ τὴν προθυμία του νὰ μοῦ προμηθεύση φωτοστατικὰ ἀντίτυπα τῶν πρωτοτύπων κειμένων γιὰ τὴ σχετικὴ ἀντιβολή.

2. Ἡ βενετικὴ Γερουσία ἦταν δισυπόστατη. Τὸ πρῶτο της τμῆμα, τὸ Senato Terra, εἶχε στὴ δικαιοδοσία του τὰ ζητήματα τῆς Βενετίας καὶ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν, δηλ. τὴν «ξηρὰ» (Terra). Τὸ δεύτερό της τμῆμα τὸ Senato Mar, εἶχε στὴ δικαιοδοσία του τὶς ὑπερπόντιες κτήσεις, δηλ. τὴ «θάλασσα» (mar), τὰ Ἑπτάνησα, τὴν Κρήτη, τὴν Κύπρο κλπ. Οἱ γερουσιαστὰ ἦσαν οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ τὰ ἀρχεῖα των εἶναι ξεχωριστά, καὶ ὑπάρχουν πολλὲς ἑκατοντάδες Registri (καταστίχων) καὶ Filze (δεσμίδων) ὅπου ἐτοποθετοῦντο τὰ ἐπὶ μέρους ἔγγραφα τὰ ἀναφερόμενα στὰ Decreti (Διατάγματα). Γιὰ νὰ μὴ χάνονται τὰ ἔγγραφα κάθε δεσμίδος (ἐκκλήσεις, μαρτυρικὲς καταθέσεις, πιστοποιητικὰ κλπ.) τὰ ἐτρυποῦσαν στὸ μέσον μὲ μία σακκοράφα καὶ σχετικὸ χονδρὸ σπάγγο. Γι' αὐτὸ ὅλα τὰ ἔγγραφα τῶν Filze εἶναι τρυπημένα στὸ μέσον. Τὸ «δέσιμο» αὐτὸ μὲ τὸν σπάγγο λέγεται ἰταλικὰ infilzare, καὶ ἀπὸ αὐτὸ προῆλθε ἡ ὀνομασία Filza τῶν δεσμίδων. (Πληροφορίες τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου).

3. Οἱ δύο αἰτήσεις τοῦ Zemelli (ἀριθ. 1 καὶ 4) προδίδουν ἀγράμματο συντάκτη. Σημειώνουμε τὰ κυριώτερα ὀρθογραφικὰ λάθη : (a) utilità, (b) grandissimi, (c) impressi (d) imprimerlo (e) supplico (f) convenevoli (g) raccomando (h) utilità (i) impressi (j) imprimerli (k) saranno (l) impressi (m) supplico (n) pareranno (o) soggiazar (p) flexis (q) raccomando.

dino in luogo del illustrismo / dominio sotto quelle pene, che àlla subta V. parerano conuenelli [f] offeren / domi ancho io di sogiacer a tutte le legi et ordeni di questa serma / Sigria et genibus flexis a V. serta mi recomando. [g]

2

1561 29 Novembris in Rogatis[1]

Consiliarii

» Pietro Mauroceno
» Paulo Cornelio
» Justo Giustinian
» Andrea Sanuto
» Gaspare Theupilo

d. 40 loco consiliarii

Che al fidel nro Augustin di Zemelli sià concesso, che/niun altro che lui, o chi havera causa da esso non possi per / il spatio di anni X stampar in questa città, ne in alcun / luogo del Dnio nro, nè in quello altroue stampato uender il nouo / Portolano greco volgare raccolto da lui, sotto pena di perder / tutti li libri del ditto Portolano per ogni uolta che si contrafarà, / un terzo de la qual pena sia dell' accusator, un terzo dell' / officio, che farà l'essecutione et l'altro terzo del detto Augistino / essendo perciè egli obligato d' osseruar quanto è disposto dalle / leggi nre in materia di stampe.

[voti]—[de si] 155,—[de no] 2,—[non sincere] 5.

3

Cl' infrascritti Eccmi Sri Capi dell' Illmo Conseglio di X hauuta / fede dalli Clmi Sri Riformatori dello studio di Padoua / che nel libro titolato Portolano grecco uolgare non vi è / cosa alcuna contraria alle leggi, concedono licentia che / possa essere stampato in questa citta.

Datum die XII octobris 1561

D. Aloysuis Juscarino
D. Joannes Bondumirio } *Capi Illmi Consilii X*

Illmi Cons. X
Secretario Bicius.

1. Οἱ γερουσιασταὶ ὀνομάζοντο Rogati ἢ Pregadi, δηλ. «παράκλητοι», γιατὶ ὅταν ἀρχικὰ συνεκροτήθη τὸ σῶμα, τοὺς παρακαλοῦσαν νὰ προσέλθουν στὴ συνεδρίαση.

(SENATO TERRA Filza No. 59)

4

Sermo Principe Illma Sria

Hauendo io Agustin di Zemelli humilissmo seruitor di V. Serta ad utillitta /(h) di suditi suoi et specialmente la nation grecha, ho fatto con grandissima / mia spesa rachoglier uno portolano in lingua grecha, de tutti li porti / del mondo i quali non sono stati per fino a quasto di ni hordinati ne / inpresi (i) da alchuno et essendo hora io per inprimerli (j) acciò che altri / poi che saran (k) inpresi (l) non li ristampino, che non potrebbe essere se / non con grandissimo mio danno : suplico (m) la subta V. che si come / suole far in altri, uoglia per sua bonta concedermi gratia che per / XX anni non si ristampino da alchuno ne si uendono in luogo / del Illmo dominio sotto quelle pene che alla subta V. parerano / (n) conueneuoli, offerendomi anchor io di sogiazer (o) a tutte le leggi et / ordeni di questa serma Sigria et genibus flexit (p) a V. serta mi racomando (q).

(SENATO TERRA Registro No. 42)

5

MDLXXII die VII Luglio

Di detto

Che per authorità di questo Conso sia concesso al fedel Affrico / Clemente che niuno altro che egli, ò chi havrà causa ò licentia / da lui, possa per lo spatio di anni quindici prossimi, stampar / nè far stampar, nè stampato uender il suo trattato di Agri / coltura, si in questa, come nelle altre città, terre et luoghi no / stri ouero altrove stampato, in quelli uendere, sotto pena di per / der le opere, quali siano di esso supplicante et di ducti dieci per / opera, uno terzo de quali sia della casa nra dell' Arsenà, uno / terzo al magistrato che fara l'essecuzione et uno terzo al denonti / anto, essendo egli obligato di osseruar qual tanto che è disposto in / materia di stampe.

Il medesimo al fedel Agostin di Zemelli per il libro intitulato Portulano / scritto in Greco volgare.

Il medesimo al Ex. P. Lucretio Tirabolco per la sua espositione sopra / tutti li salmi :-

Il medesimo a D. Egidio Ragazzuola per il Calendario Romano perpe / tuo ; et per li Tre Canti dell' Ariosto in lingua ***Russica :-***

(voti)—166 (de si)—0 (de no)—0 (non sincere).

6

Li exmi sigri Capi dell' illmo Conso d. X infra / scritti hauuta fede dalli sigri Riformatori de / Studio di Padoa che nel libro intitulato Portolano / scritto in greco volgare non vi è cosa contra le / leggi, concedono licentia che si possi esser stampato / in questa città.

Datum die 12 maii 1572

D. Nicolò Venier
D. Paulo Contarini } *Capi dell' illmo conso di X.*

Illmi consilii X
Secretario Dominicus Beuilacqua

Ricevuta nel offo delli exmi Sigri contro la bestemmia
Benedetto Rosa, secretario.

ΙΙ. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

(ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΞΗΡΑΣ Δεσμὶς 'Αριθ. 31)

1. 'Η πρώτη αἴτηση

Γαληνότατε Πρίγκηψ, ἐκλαμπροτάτη Αὐθεντία,

'Εγὼ ὁ Αὐγουστῖνος Ζεμέλλι, βιβλιοπώλης, ταπεινότατος δοῦλος τῆς 'Υμετέρας Γαληνότητος, ἔχων προβῆ πρὸς ὄφελος τῶν 'Υμετέρων ὑπηκόων καὶ εἰδικῶς τῶν ναυτιλλομένων, μὲ μεγίστην δαπάνην μου, εἰς κατάρτισιν ἑνὸς πορτολάνου εἰς τὴν ἑλληνικήν, ὅλων τῶν τόπων καὶ λιμένων, τῶν δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν ναυσιπλοΐαν, οἷος δὲν ἔχει μέχρι σήμερον συνταχθῆ οὔτε ἔχει ἐπιχειρηθῆ ἡ ἐκτύπωσις τοιούτου παρ' οἱουδήποτε, προτιθέμενος δὲ ἤδη νὰ τὸν ἐκτυπώσω ἵνα μὴ ἄλλοι, μετὰ τὴν ἐκτύπωσίν του τὸν ἀνατυπώσουν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἠδύνατο παρὰ ν' ἀποβῇ πρὸς μεγίστην ζημίαν μου, ἱκετεύω τὴν 'Υμετέραν 'Εκλαμπρότητα ἵνα, ὡς συνηθίζει νὰ πράττῃ δι' ἄλλους, θελήσῃ, ἐν τῇ καλωσύνῃ Αὐτῆς νὰ μοὶ παράσχῃ τὸ εὐεργέτημα ὅπως ἐπὶ 20 ἔτη μὴ ἀνατυπωθῇ παρ' οἱουδήποτε, μήτε πωληθῇ εἰς τόπον τῆς 'Εκλαμπροτάτης 'Υμῶν Αὐθεντίας ἐπὶ ταῖς ποιναῖς ἃς ἡ ὑμετέρα 'Εκλαμπρότης ἤθελε κρίνει προσηκούσας, ἐγὼ δὲ προσφέ-

ρομαι ἐπίσης νὰ ὑπόκειμαι εἰς ἅπαντας τοὺς νόμους καὶ τὰς διαταγὰς τῆς Ὑμετέρας Γαληνοτάτης Αὐθεντίας καὶ γονυκλινὴς ἐπαφίεμαι εἰς Αὐτήν.

2. Τὸ πρῶτο Διάταγμα

1561, 29 Νοεμβρίου. Ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῶν Παρακλήτων.

Σύμβουλοι

Πέτρος Μαυρόκενος
Παῦλος Κορνήλιος
Ἰοῦστος Ἰουστινιὰν
Ἀνδρέας Σανοῦτος
Γάσπαρ Θεουπίλο.

ἐκ τῶν 40 τοπικῶν συμβούλων.

Ὅπως παραχωρηθῇ εἰς τὸν πιστὸν ἡμῶν Αὐγουστῖνον Ζεμέλλι, ὅπως οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς αὐτοῦ, ἢ δικαιοδόχου αὐτοῦ, δυνηθῇ ἐπὶ χρονικὸν διάστημα ἐτῶν δέκα, νὰ ἐκτυπώσῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἢ ἄλλον τόπον τῆς ἡμετέρας Αὐθεντίας οὔτε νὰ πωληθῇ εἰς ἄλλον τόπον, ἢ ἀλλαχοῦ τυπωθὲν νὰ πωληθῇ ὁ εἰς τὴν νέαν δημώδη Ἑλληνικὴν συνταχθεὶς παρ' αὐτοῦ Πορτολάνος, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας ἁπάντων τῶν βιβλίων τοῦ τοιούτου πορτολάνου, εἰς ἑκάστην παράβασιν, τοῦ ἑνὸς τρίτου τῆς τοιαύτης ποινῆς περιερχομένου εἰς τὸν κατήγορον, τοῦ ἑνὸς τρίτου εἰς τὸ γραφεῖον ὅπερ θέλει προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, καὶ τοῦ ὑπολοίπου τρίτου εἰς τὸν ρηθέντα Αὐγουστῖνον, ὑποχρεούμενον διὰ τοῦτο ὅπως τηρῇ ὅ,τι ὁρίζεται, ὑπὸ τῶν ἡμετέρων νόμων καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐκτυπώσεις.

(Ψῆφοι) — (ναὶ) 155, — (ὄχι) 2 — (λευκαὶ) 5.

3. Ἡ εἰσήγηση τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα

Οἱ ὑπογραφόμενοι ἐξοχώτατοι κύριοι Προϊστάμενοι τοῦ ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου τῶν Δέκα, κατόπιν τῆς πιστοποιήσεως τῶν κυρίων Μεταρρυθμιστῶν τοῦ σπουδαστηρίου τῆς Παδούης, ὅτι εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πορτολάνος βιβλίον εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν δὲν ὑφίσταταί τι τὸ ἀντίθετον πρὸς τοὺς νόμους, χορηγοῦν τὴν ἄδειαν ὅπως τοῦτο ἐκτυπωθῇ εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Ἐξεδόθη τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1561.

Ἄρχων Ἀλοΰσιος Ἰουσκαρῖνος
Ἄρχων Ἰωάννης Βονδουμίριος
} *Προϊστάμενοι τοῦ Ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου τῶν Δέκα*

Οἱ ἐκλαμπρότατοι Σύμβουλοι τῶν Δέκα
Βίκιος, Γραμματεύς.

(ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΞΗΡΑΣ Δεσμὶς Ἀριθ. 59)

4. Ἡ δεύτερη αἴτηση

Γαληνότατε πρίγκηψ, ἐκλαμπροτάτη Αὐθεντία,

Ἐγὼ ὁ Αὐγουστῖνος Ζεμέλλι, ταπεινότατος θεράπων τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος, ἔχων ἐνεργήσει πρὸς ὄφελος τῶν ὑπηκόων Αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ

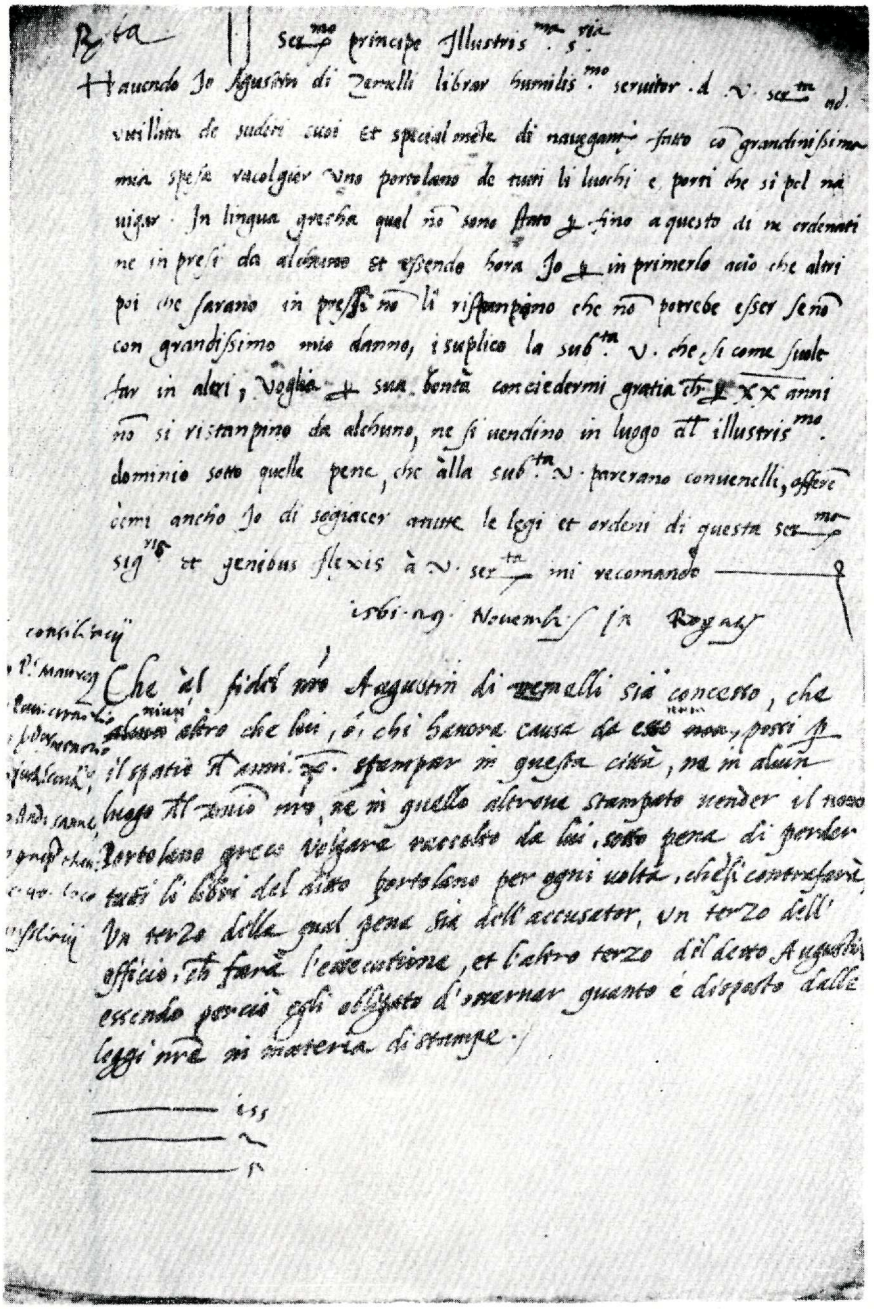

Πίν. Ι. Ἡ πρώτη αἴτηση τοῦ Α. Ζεμέλλι καὶ ἡ πρώτη ἔγκριση τῆς βενετικῆς Γερουσίας γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Πορτολάνου στὰ 1561.

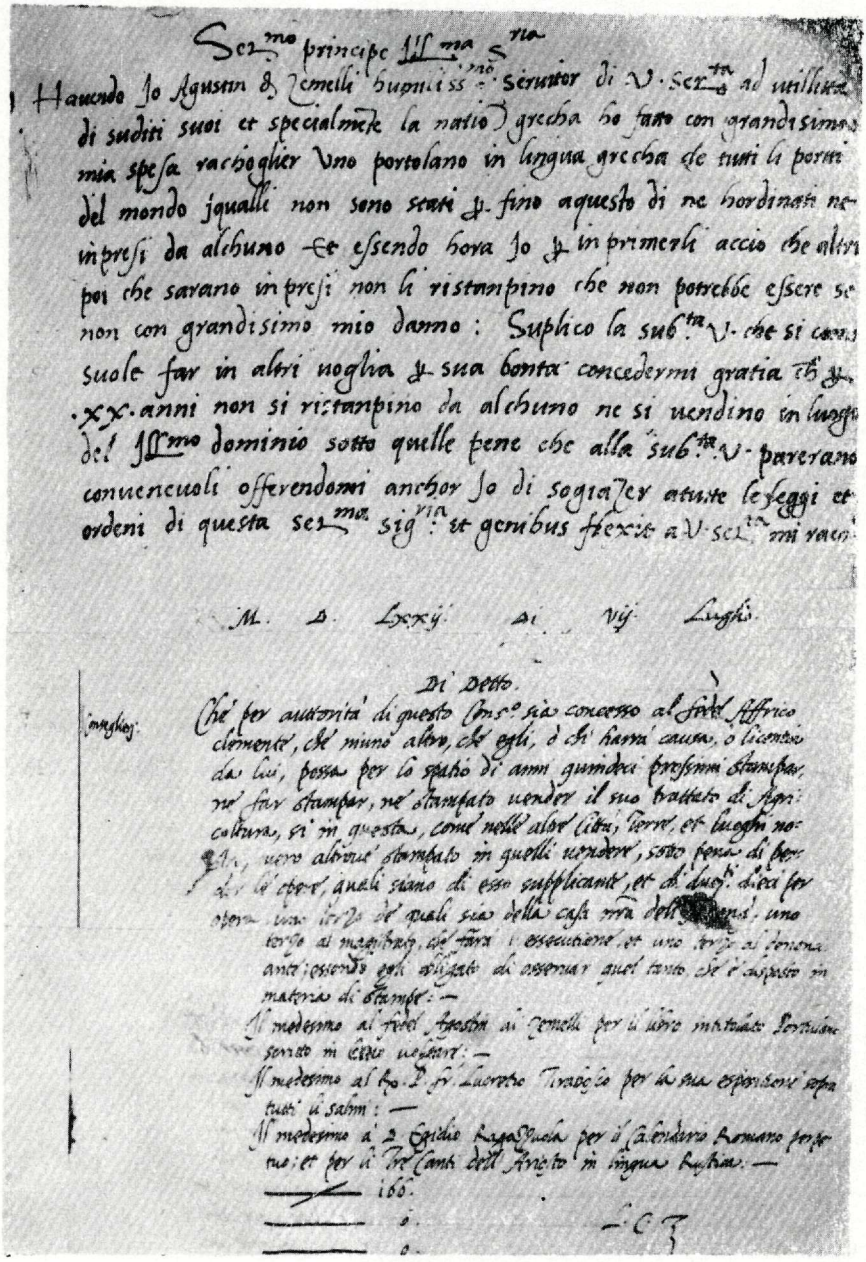

Πίν. ΙΙ. Ἡ δεύτερη αἴτηση τοῦ Α. Ζεμέλλι καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἔγκριση τῆς βενετικῆς Γερουσίας γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Πορτολάνου στὰ 1572.

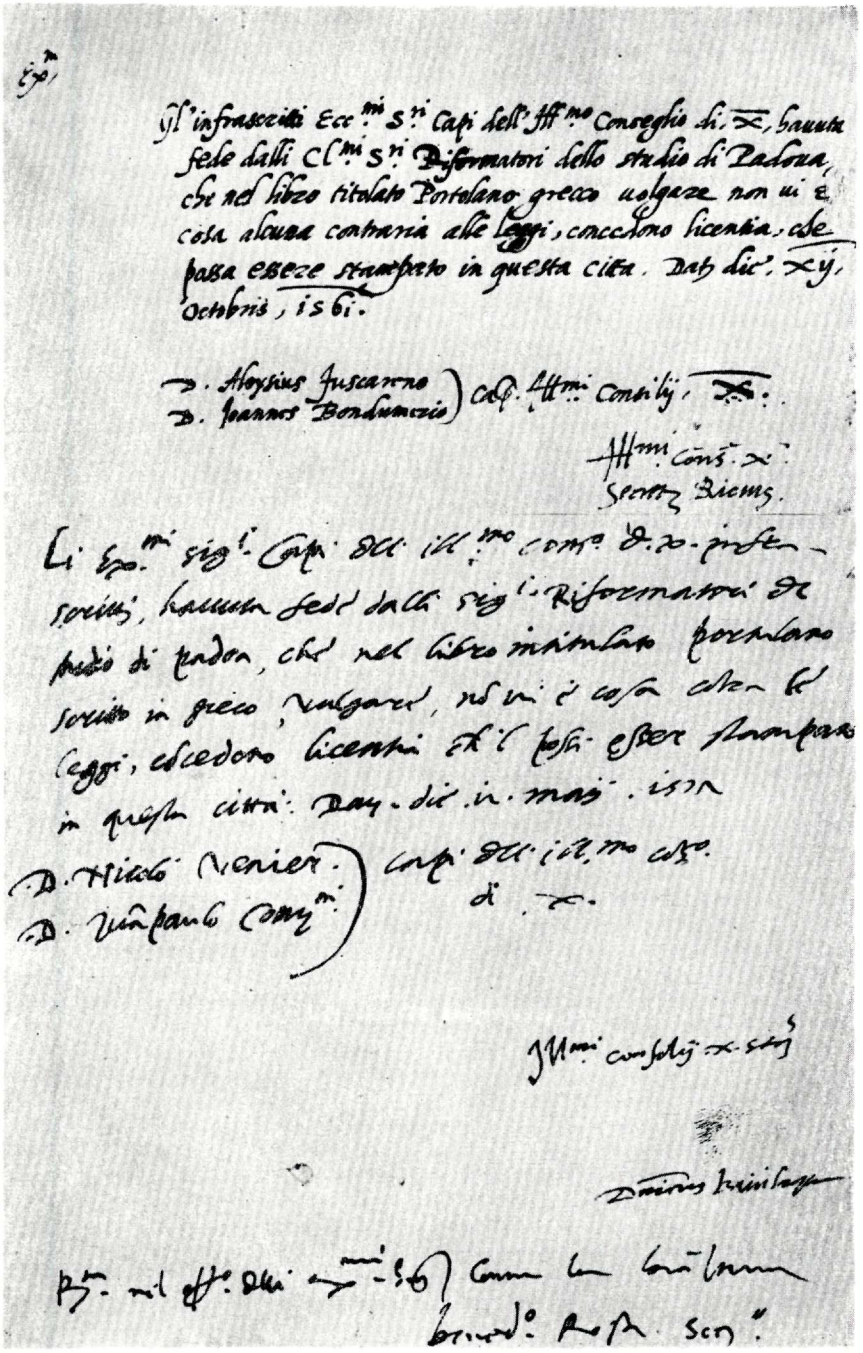

Πίν. III. Οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα γιὰ τὴν ἔγκριση τοῦ Πορτολάνου (1561 καὶ 1572).

ἔθνους, διὰ μεγίστης δαπάνης μου τὴν σύνταξιν πορτολάνου εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὅλων τῶν λιμένων τοῦ κόσμου, οἵτινες μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης δὲν ἔχουν οὔτε τακτοποιηθῆ οὔτε ἐκτυπωθῆ παρ' οἱουδήποτε, προτιθέμενος δὲ ἤδη νὰ τὸ τυπώσω, ἵνα μὴ τὸ ἀνατυπώσουν ἄλλοι, ἀφοῦ θὰ ἔχῃ τυπωθῆ, ὅπερ θ' ἀπετέλει μεγίστην ζημίαν μου : Ἱκετεύω τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα ἵνα, ὡς συνηθίζει νὰ πράττῃ εἰς ἄλλας περιπτώσεις, θελήσῃ ἐκ καλωσύνης Της νὰ μοὶ παραχωρήσῃ τὸ εὑεργέτημα ὅπως ἐπὶ 20 ἔτη μὴ ἀνατυπωθῇ παρ' οὐδενός, μήτε πωληθῇ εἰς τόπον τῆς Ἐκλαμπροτάτης Ὑμῶν Αὐθεντίας, ἐπὶ ταῖς ποιναῖς αἵτινες θὰ φανοῦν πρόσφοροι εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα, προσφερομένου καὶ ἐμοῦ νὰ ὑποβληθῶ εἰς πάντας τοὺς νόμους καὶ ἁπάσας τὰς διαταγὰς τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρότητος, γονυκλινὴς δὲ ἐπαφίεμαι εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα.

(ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΞΗΡΑΣ Κατάστιχον Ἀριθ. 42)

5. Τὸ δεύτερο Διάταγμα

1572, ἡμέραν 7 Ἰουλίου

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ.

Ἵνα μὲ τὴν ἔγκρισιν τοῦ Συμβουλίου τούτου, παραχωρηθῇ εἰς τὸν πιστὸν Ἄφρικον Κλεμέντε ὅπως οὐδεὶς ἄλλος πλὴν αὐτοῦ ἢ τοῦ δικαιοδόχου του ἢ τοῦ ἐνεργοῦντος ἀδείᾳ αὐτοῦ, δύναται ἐπὶ τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν ἑπομένων δεκαπέντε ἐτῶν, νὰ ἐκτυπώνῃ, οὔτε ἀναθέτῃ τὴν ἐκτύπωσιν, οὔτε μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν νὰ πωλῇ τὴν πραγματείαν του περὶ γεωργίας εἴς τε τὴν παροῦσαν καὶ τὰς ἄλλας πόλεις, ἐδάφη καὶ τόπους ἡμῶν, ἤ, ἀλλαχοῦ ἐκτυπουμένην, πωλῇ ταύτην ἐκεῖ, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν ἔργων, ὡς νὰ ἦσαν τοῦ ἰδίου αἰτοῦντος καὶ δουκάτων δέκα κατὰ ἔργον, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν τρίτον νὰ περιέχεται εἰς τὸ ἡμέτερον ναυπηγεῖον, ἓν τρίτον εἰς τὸν δικαστὴν ὁ ὁποῖος θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἓν τρίτον εἰς τὸν καταγγέλοντα, ἐκεῖνος δὲ ὑποχρεοῦται νὰ τηρῇ πᾶν ὅ,τι ἔχει ὁρισθῆ ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἐκτυπώσεις.

Τοῦτ' αὐτὸ (ἰσχύει) καὶ διὰ τὸν πιστὸν Αὔγουστῖνον Ζεμέλλι διὰ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πορτολάνος εἰς τὴν δημώδη Ἑλληνικὴν συντεταγμένον βιβλίον.

Τοῦτ' αὐτὸ (ἰσχύει) διὰ τὸ ἐξοχώτατον πατέρα Λουκρήτιον Τιραμπόλκο διὰ τὴν ἑρμηνείαν του ὅλων τῶν ψαλμῶν.

Τοῦτ' αὐτὸ (ἰσχύει) διὰ τὸν ἄρχοντα Αἰγίδιον Ραγκατζουόλα, διὰ τὸ διαρκὲς ρωμαϊκὸν ἡμερολόγιον καὶ διὰ τὰ τρία Ἄσματα τοῦ Ἀριόστου εἰς ρωσσικὴν γλῶσσαν.

(Ψῆφοι) — 166 (ναί), — 0 (ὄχι) — 0 (λευκαί).

6. Ἡ δεύτερη εἰσήγηση τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα

Οἱ ἐξοχώτατοι ὑπογραφόμενοι κύριοι Προϊστάμενοι τοῦ Ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου τῶν Δέκα, κατόπιν πιστοποιήσεως τῶν κυρίων Μεταρρυθμιστῶν τοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Παδούης ὅτι εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πορτουλάνος γεγραμμένον εἰς δημώδη ἑλληνικὴν γλῶσσαν βιβλίον δὲν ὑφίσταταί τι τὸ ἀντίθετον πρὸς τοὺς

νόμους, χορηγοῦν τὴν ἄδειαν ὅπως (ὁ αἰτῶν) δυνηθῇ νὰ τὸ ἐκτυπώσῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Ἐξεδόθη τὴν 12 Μαΐου 1572

Ἄρχων Νικόλαος Βενιὲρ
Ἄρχων Παῦλος Κονταρίνι } *Προϊστάμενοι τοῦ Ἐκλαμπροτάτου Συμβουλίου τῶν Δέκα*

Ἐκλαμπρότατοι Σύμβουλοι τῶν Δέκα
Δομίνικος Μπεβιλάκουα, Γραμματεύς.

Παρελήφθη ἐν τῷ γραφείῳ τῶν ἐξοχωτάτων κυρίων κατὰ τῆς βλασφημίας.
Μπενεδέττο Ρόζα, Γραμματεύς.

III. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παραπάνω κείμενα, ὁ βενετσιάνος βιβλιοπώλης Αὐγουστῖνος Ζεμέλλι ὑπέβαλε τὴν 29 Νοεμβρίου 1561 αἴτηση στὴ Γερουσία νὰ τοῦ χορηγήση τὸ ἀποκλειστικὸ προνόμιο νὰ τυπώνη ἐπὶ 20 χρόνια τὸν Πορτολάνο. Στὴν αἴτησή του αὐτή, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἴδιος κατήρτισε τὸν Πορτολάνο «ὅλων τῶν τόπων καὶ λιμένων τῶν δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν ναυσιπλοΐαν» μὲ «μεγίστην δαπάνην» του, καὶ προσθέτει ὅτι δὲν εἶχε ἕως τότε συνταχθῆ ἄλλο παρόμοιο ἔργο, οὔτε εἶχε ἐπιχειρηθῆ ἡ ἔκδοσή του ἀπὸ ὁποιονδήποτε.

Ἡ Γερουσία μὲ 155 ψήφους στὸ ναί, 2 στὸ ὄχι καὶ 5 λευκές, χορήγησε στὸν Ζεμέλλι τὸ προνόμιο ποὺ ζήτησε ἀλλὰ μόνο γιὰ 10 χρόνια καὶ ὄχι γιὰ 20, ἀφοῦ προηγουμένως ἐζήτησε τὴ γνώμη τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα.

Φαίνεται ὅτι ὁ Ζεμέλλι, ἀφοῦ πῆρε τὸ προνόμιο, δὲν μπόρεσε νὰ προβῇ στὴν ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου[1] καὶ στὰ 1572 δηλ. μετὰ 10

1. Περνᾶ ἀπὸ τὴν σκέψη μου ἡ ἰδέα ὅτι ἴσως ὑπάρχει καὶ προγενέστερη ἔκδοση ποὺ μᾶς εἶναι ἄγνωστη σήμερα. Σχετικὰ ὑπενθυμίζω ὅτι ὁ Σπυρίδων Λάμπρος («Νέος Ἑλληνομνήμων» 11 (1914) σελ. 65 σημ. 1) θεωρεῖ τὴν ἔκδοση τοῦ πορτολάνου τοῦ 1573 ὡς «μεταγενεστέραν ἔκδοσιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ 1558», καὶ προσθέτει : «Δὲν σώζεται μὲν ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἀλλὰ τὸ ἔτος αὐτῆς γιγνώσκεται ἐκ τῶν πρώτων στίχων τοῦ ἐμμέτρου προλόγου τοῦ Δημητρίου Τάγια τῶν προτασσομένων τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων». Ἀλλά, ὅπως παρατήρησα στὴ πρώτη μου ἀνακοίνωση γιὰ τοὺς Πορτολάνους («Ἐρανιστὴς» 1 (1963) σελ. 136), ὁ Δημήτριος Τάγιας ἀναφέρει στὸν πρόλογό του ὅτι τὸ χειρόγραφο τοῦ Πορτολάνου περιῆλθε στὰ χέρια του στὰ 1559 («στοὺς χίλιους πεντακόσιους πενῆντα ὀκτὼ καὶ μία.....». Τὸ θέμα χρειάζεται συμπληρωματικὴ ἔρευνα. Πάντως, ἂν

χρόνια ὅταν εἶχε ἐκπνεύσει τὸ προνόμιο, ἐπανέρχεται μὲ νέα αἴτησή του στὴ Γερουσία. Ἡ Γερουσία παρέπεμψε τὴν αἴτηση στὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα γιὰ νὰ γνωματεύση καὶ τὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα ὑπέβαλε τὸ χειρόγραφο στὸ Σπουδαστήριο τῆς Παδούης γιὰ νὰ τὸ ἐξετάση, καὶ ἀφοῦ βεβαιώθηκε ὅτι «τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Πορτουλάνος γεγραμμένον εἰς δημώδη ἑλληνικὴν γλῶσσαν βιβλίον, δὲν περιέχει τίποτε τὸ ἀντίθετον πρὸς τοὺς νόμους» ἐνέκρινε νὰ τυπωθῆ τὸ βιβλίο στὴ Βενετία.

Ἡ Γερουσία μετὰ τὴ γνωμάτευση τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα, ἐχορήγησε μὲ διάταγμά της τῆς 7 Ἰουλίου 1572 δεκαπενταετὲς προνόμιο στὸν Ζεμέλλι γιὰ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐκτύπωση καὶ κυκλοφορία τοῦ βιβλίου[1].

Ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ δημιουργεῖται ἡ ἀπορία : Γιατὶ ὁ Ζεμέλλι ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἴδιος συνέταξε τὸν Πορτολάνο ; Ὅπως γνωρίζουμε, ἀπὸ τὸν ἔμμετρο πρόλογο τοῦ Πορτολάνου, ἐκδότης του καὶ ὄχι συντάκτης του εἶναι ὁ Παργινὸς Δημήτριος Τάγιας, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι τὸ χειρόγραφο κείμενο εἶχε «πέσει στὰ χέρια του» στὶς 15 Ἀπριλίου 1559 καὶ ὁρίζει μάλιστα ὅτι ἡ ἡμέρα ἦταν «τετράδη», καὶ ὅτι ἀποφάσισε νὰ βάλη τὸ κείμενο «στὴ στάμπα» γιὰ νὰ τὸν «ποκτησθῇ κάθ' ἄνθρωπος»,

Γιατὶ πολλοὶ τὸν εἴχασι κρυμμένον, φυλαμμένον
εἰς τὴν κασέλλα δυνατά, καὶ κατακλειδωμένον.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Τάγιας ἀφοῦ ἀνακάλυψε τὸ χειρόγραφο τοῦ Πορτολάνου στὰ 1559 ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν βιβλιοπώλη Ζεμέλλι γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου καὶ ὁ τελευταῖος ἀνέλαβε νὰ καταβάλη τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτυπώσεως. Σὰν καλὸς ὅμως ἔμπορος, φρόντισε νὰ ἐξασφαλίση προηγουμένως ἀποκλειστικὸ προνόμιο ἐκτυπώσεως καὶ διαθέσεως τοῦ βιβλίου, γιὰ ν' ἀποφύγη τὶς συνέπειες τῆς κλεψιτυπίας ποὺ φαίνεται ἀνθοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ἀφοῦ πῆρε τὴν ἄδεια τῆς Γερουσίας στὰ 1561 ὁ Ζεμέλλι γιὰ λόγους ποὺ δὲν ξέρουμε, καθυστέρησε ἐπὶ δέκα χρόνια[2] τὴν ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου καὶ ἐπειδὴ εἶχε λήξει ἐν τῷ μεταξὺ τὸ δεκαετὲς προνόμιο ποὺ τοῦ εἶχε χορηγήσει ἡ Γερουσία ὑπέβαλε νέα αἴτηση καὶ πῆρε

ὑπάρχη προγενέστερη ἔκδοση, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη τυπωθῆ στὰ 1558, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λάμπρος, ἀλλὰ τουλάχιστον στὰ 1562, δηλ. μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου Διατάγματος τῆς Γερουσίας.

1. Στὸ πρῶτο διάταγμα τοῦ 1561 τὸ προνόμιο εἶχε χορηγηθῆ γιὰ 10 χρόνια.

2. Βλ. παραπάνω σημ. 1, σελ. 82.

τὴ φορὰ αὐτὴ δεκαπενταετὲς προνόμιο[1]. Τὸ προνόμιό του ὁ Ζεμέλλι τὸ τονίζει στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ βιβλίου : «κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τυπώση τὸ παρὸν ἔργον, ὑποκείμενος ἄλλως στὶς ποινὲς ποὺ προβλέπει τὸ προνόμιο τοῦτο[2].

Τότε προχώρησε στὸ τύπωμα τοῦ πορτολάνου ποὺ ἐκυκλοφόρησε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1573, δηλαδὴ ἕνα χρόνο μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ διατάγματος τῆς Γερουσίας.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνῶ στὴν πρώτη του αἴτηση τοῦ 1561 στὴ Γερουσία ὁ Ζεμέλλι τιτλοφορεῖ τὸν ἑαυτό του «βιβλιοπώλη», στὴ δεύτερή του αἴτηση δὲν ἀναφέρει ἐπάγγελμα. Ἴσως ἐν τῷ μεταξὺ νὰ εἶχε κλείσει τὸ βιβλιοπωλεῖο του.

Τότε, προφανῶς ἐξελλήνισε τὸ ὄνομά του σὲ Γέμελος, γιὰ νὰ παρουσιασθῆ στοὺς ὑπηκόους «τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» τῆς Βενετίας, ὅπως γράφει, ὡς συμπατριώτης των.

Τὰ στοιχεῖα ὅμως ποὺ βρῆκε ὁ φίλος κ. Μέρτζιος στὰ Βενετικὰ Ἀρχεῖα δὲν λύνουν τὸ πρόβλημα: Σὲ ποιὸ τυπογραφεῖο τῆς Βενετίας τυπώθηκε ὁ Πορτολάνος αὐτός ; Ἡ ἔρευνα ὅμως διευκολύνεται γιατί, ὅπως ξέρουμε, στὰ 1573 λειτουργοῦσε στὴ Βενετία τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἄλδου Μανουτίου τοῦ νεωτέρου[3] τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ζανέττη (ἢ Τζανέττη)[4] καὶ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰακώβου Λεονγγίνου[5]. Ἴσως νὰ τυπώθηκε ὁ πορτολάνος σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας. Ἴσως μιὰ βιβλιογραφικὴ παραβολὴ μὲ ἔργα τυπωμένα στὰ τυπογραφεῖα αὐτὰ νὰ μᾶς ἀποκαλύψη τὸ ὄνομα τοῦ τυπογράφου. Ἴσως

1. Στὸ ἴδιο διάταγμα τῆς Γερουσίας περιλαμβάνεται καὶ ἄδεια χορηγήσεως δεκαπενταετῶν προνομίων καὶ σὲ τρεῖς ἄλλους ἐκδότες, τὸν Ἄφφρικο Κλεμέντε γιὰ τὴν πραγματεία του περὶ Γεωργίας, τὸν Λουκρήτιο Τιραμπόλκο γιὰ τὴν ἑρμηνεία του τῶν Ψαλμῶν καὶ τὸν Αἰγίδιο Ραγκατζουόλι γιὰ τὸ διαρκὲς ρωμαϊκὸ ἡμερολόγιό του καὶ τὴ μετάφραση στὰ ρωσσικὰ τριῶν Ἀσμάτων τοῦ Ἀριόστου.

2. Σύμφωνα μὲ τὶς ποινικὲς διατάξεις τοῦ Διατάγματος τῆς Γερουσίας τὰ κλεψίτυπα ἀντίτυπα τοῦ Πορτολάνου ὑπέκειντο σὲ κατάσχεση καὶ τὸ ἕνα τρίτο τῆς ἀξίας των περιήρχετο στὸ Ναυπηγεῖο τῆς Βενετίας, τὸ ἕνα τρίτο περιήρχετο στὸν δικαστὴ ποὺ θὰ ἐξέδιδε τὴν ἀπόφαση τῆς κατασχέσεως καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἕνα τρίτο στὸν καταγγέλλοντα. Ἂν ὁ καταγγέλλων ἦταν ὁ Ζεμέλλι, τὸ ἕνα τρίτο θὰ περιερχότανε φυσικὰ σ' αὐτόν. Στὸ προηγούμενο διάταγμα τοῦ 1561 ἡ διάταξη γιὰ τὸ ναυπηγεῖο δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀνεφέρετο ὡς δικαιοῦχος τοῦ ἑνὸς τρίτου ὁ Ζεμέλλι.

3. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἔνθ' ἀν., σελ. 291.

4. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἔνθ' ἀν., σελ. 295 - 6.

5. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἔνθ' ἀν., σελ. 229 - 300.

ἀκόμα μιὰ προσεκτικὴ ἀναδίφηση τοῦ βιβλίου[1] νὰ μᾶς ἀπεκάλυπτε τὸ ὄνομα αὐτό. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ τυπώθηκε τὸ βιβλίο καὶ σὲ ὀλιγώτερο γνωστὸ τυπογραφεῖο, γιατὶ ὅπως ἀναφέρει ὁ κ. Κοντοσόπουλος[2] ὡρισμένα βιβλία τυπώθηκαν στὰ σπίτια τῶν ἐκδοτῶν. Ἔτσι, ὁ Ἱππόλυτος Βαλερῆς ἐτύπωσε «δὶς τὸ εὐχολόγιον ἐν τῇ οἰκίᾳ» του στὰ 1564 καὶ στὰ 1570, καὶ ὁ «εὐγενέστατος Βεργῆς» τύπωσε στὰ 1578 «ἐν τῇ οἰκίᾳ του» τὴν Ὀκτώηχο καὶ τὸ Ψαλτῆρι.

Αὐτὰ εἶναι τὰ πορίσματα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν νέων εὑρημάτων ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώση ὁ φίλος κ. Μέρτζιος, τὸν ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα καὶ ἀπὸ ἐδῶ.

Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

1. Τὸ πλῆρες φωτοστατικὸ ἀντίτυπο τοῦ Πορτολάνου τοῦ Τάγια ποὺ ὑπάρχει στὰ κατάλοιπα Βέη (βλ. σχετικῶς «Ἐρανιστὴς» 1 (1963) σελ. 155) ἴσως διαφωτίση τὸ ζήτημα τοῦ τυπογράφου.

2. Βλ. Ν. Γ. Κοντοσοπούλου, ἔνθ' ἀν., σελ. 300 καὶ 301.